

siva, per als quals, veg. GARRI. □ 1.^a doc.: 1432.

És versemblant que, almenys en algunes de les documentacions més antigues, es tracti de quelcom de més semblant al que avui coneixem per *barretina*, que al que anomenem *gorra*: aquest pot ser el cas, almenys, de la primera: «una *gorra* --- de drap de lana negra, forrada de pell de raboses», doc. de Barcelona, de 1432, *BABL* x, 278; per més que fóra una barretina amb folro de pell. Generalment es tracta llavors d'una cofadura de luxe o almenys elegant: «anava lo dit senyor --- ab barreta negra al cap: mitja *gorra* ab un ferma<1>», «après venien los trompetes, ab capusos y caparons de dol, ab *gorres* negres», Comes, *Lib. de cosas asseny.* (*DBal.*) passatges que crec de princ. S. xvi (1516?). El *DAG.* en dona docs. de 1558 i 1566, *AlcM* un de 1515. D'OPou (*TbPu.*, 307) deduïm millor com era: «barretet de grana per dormir --- barret o *gorra*: pileus; *gorra* ab botons de or: pileus clavatus et gemmis ornatus; sombrero ---», OPou (*TbPu.*, 307). No podem fer història de les modes ni de les menes de cobre-cap que es designaten amb aquest mot, però és segur que ja llavors s'aniria bifurcant entre el que després ha estat la barretina i coses més semblants a una gorra moderna, si bé de vestir.

Tenim allò en les dades següents: «--- y la *gorra* li canvia. / Deixa-la estar, pastoret / --- / si la *gorra* era de llana / una d'or te'n comprariam», MilàF, *Romancerillo*, 36.3f. (cat. oriental). «Los homes deixan la ayrosa *gorra* catalana per la lletja y extrangerada catxutxa. Semblava que la *gorra* o barretina volia aguantar-se, y n'hi havia que deyan molt bé 'que fa més l'home' ---», MilàF, 1878 (*O. Cat.*, ed. Gili, p. 176). L'aplicar el nom de *gorra* a la barretina potser no fou cosa de pertot, però s'estengué a les comarques més diverses en el Princ. (per a Segarra veg. *gorraire* deriv.): «*gorra* morada: barretina morada o sia <la> sola en lo Priorat», JBru (*Misc. Folk.* d'Aràbia, 155); és la que en el NE. en digueren *barretina musca*, però ja a les Garrigues en deien *gōra mōska* encara el 1935 (Pobla de Cérvoles).

En català occidental, l'aplicació a la barretina ha restat general, sobretot, en tota la zona pirinenca, qualsevol que fos el color; començant ja per Andorra: *gōra mūska* o *gōra bermēla*, a Aós (1964), on hi ha un paratge de bosc conegut com «Lo Pi de la Gōrra» per la forma singular d'un arbre que hi havia, visible de lluny. Així a tots els pobles de Cardós i Vall Ferrera, on encara vaig veure alguns muntanyencs que l'havien duta tota la vida (Tavascan, 1934): a Esterri de Cardós m'explicaven «de les gorres abans no s'havia dit mai altre nom que *kačúca*, i el de *gōres* es reservava per a les barretines» (declaració igual havia sentit ja anys abans en aranès al meu vell informant de Gessa, car així es diu també en aranès); i en efecte *gōra* m'asseguraren allà, a tots els pobles, que era l'únic nom antic de la «catxutxa», si bé algunes joves han adoptat la nomenclatura del català central per a aquesta última, no per a l'altra, que distingeixen amb el nom de *gōrra de mariner* (Estaoen, valuos record d'un temps en què la barretina fou cosa típica de la gent de mar

(1932-4).¹ Igual continuava per les valls més occidentals, com la de Boí, on a Taüll la gent es recorda encara de l'antic vestit local, de *gōra mūska* i calça curta (1962).

Té, doncs, ò oberta en el cat. occid. pirinenc, però tancada a la resta del domini català: en tot cas en cat. central, a les Illes, i crec que també en val. (Escrig 1851 sense accent); val a dir que no ho he sentit amb ú en rossellonès, però és que allà el que se sent és *casqueta*.²

Vaig tractar tan a fons de l'etimologia de *gorra* en el *DCEC* que no val la pena reproduir els detalls d'aquell estudi, majorment no havent-se descobert novetats, ni trobat més que silenci aprovatori les meves conclusions. Heus ací l'essencial. En castellà no apareix fins a Fz. de Oviedo, segon quart del S. xvi. De la descripció de Covarrubias (1611) notem: «La forma de la *gorra* es redonda, y en tiempos atrás se traía llana sobre la cabeza, y era u de aguja u de paño, y las finas traían de Milán. Estas sustentavan con unos cartones, las de Milán con un cerquillo de hierro que la tenía tiessa; llamaron *medias gorras* <cf. supra el doc. de 1516> aquellas cuya faldilla caía derecha la mitad y cubría el pestorejo y las orejas, y con una toquilla que formava una rosa enmedio de la coronilla; y ésta era cobertura de letrados y consejeros de los Reyes; esto está ya mudado, porque empezaron a levantar un pedaço de la copa, por lo que cae ençima de la frente, y ésta llamaron ---, luego la empinaron toda, de suerte que della al sombrero hay poca diferencia: no hay ya gorras de ahuja ni de paño, todas son de terciopelo, y las más de terciopelo rizo».

Això ens posa en l'estat de coses del S. xvi: tan allunyat de la boina basca com de la moderna gorra proletària;³ l'oposició amb el «sombrero» fou llavors de signe oposat a la moderna, perquè, com correspon lògicament a la forma respectiva, el capell, «sombrero» amb les seves ales protectores (a manera de paiola, encara que sigui generalment de material més ric), era el cobre-cap modest i utilitari, destinat a protegir dels rigors del temps; i la gorra, rodona, ben sovint de luxe i adornada amb plomes, era un atribut del vestir luxós.

Si bé menys general que en castellà, a causa de la concurrència del mot allà preferit, *berrete*, el mot *gorra* també existeix en portuguès, per bé que en el S. xviii ja era sobretot cosa del passat, com sigui que Moraes la defineix «espécie de barrete tão usado até o tempo del Rei D. João († 1557), como hoje o chapéo»; i ell i Vieira en citen testimonis en els *Lusiadas* (1572): es pronuncia allà *gōrra* amb o tancada, i hi ha una variant *gōrna* en ús a la zona d'Entre Douro e Minho, l'evolució consonàntica de la qual revela almenys certa antiguitat i autoctonisme en aquest mot. En resum el mot és antic en totes tres llengües hispano-romàniques (potser en català una mica més que a les altres), mentre que enllà dels Pirineus només apareix a Itàlia, on *gōrra*, nom d'una lligadura de pàges segons Fanfani, és un mot molt poc estès, que Tommaseo només documenta en Panciatici (1663), i difícilment es pot dubtar del seu origen hispànic, admès per Zaccaria.